

Edin Mulović, Indira Gaštan- Bešo

PRIKAZ AKTIVNOSTI HISTORIJSKO- ARHEOLOŠKOG ODJELA MUZEJA HERCEGOVINE OD FORMIRANJA DO SAVREMENOG DOBA

Sažetak: U radu se govori o razvoju i hronološkom pregledu aktivnosti Historijskog i Arheološkog odjela Muzeja Hercegovine Mostar. Muzej Hercegovine osnovan je 1950. godine s ciljem da istražuje, prikuplja, čuva i prezentuje bogatu kulturno-historijsku baštinu Mostara i šire regije Hercegovine. Dakle, samim početkom osnivanja krenulo se i sa prikupljanjem artefakata sa cijelog područja Hercegovine. Od osnivanja pa do danas prvenstveno se bavio sakupljanjem muzejskog fonda, između ostalog, i za historijske i arheološke zbirke. Period šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka obilježava rad ovih odjela, gdje se ostvaruju zavidni rezultati, terensko istraživački radovi među kojima su iskopavanja Cimske bazilike, bazilike Žitomislići, zatim organizovanja stalnih i pokretnih izložbi. Javnosti je kroz izložbe prezentovan veliki dio kulturno-historijskog naslijeđa koji pripada periodima iz najstarije prošlosti Mostara i Hercegovine. Devedesete godine su zbog agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu označile prekid svih dotadašnjih aktivnosti uz gubitak većine materijalnih i kadrovskih kapaciteta za normalan rad Muzeja. Nakon rata Muzej se oporavljao, ali u novim društveno-političkim okolnostima. Posebna pažnja se posvetila digitalizaciji muzejske građe.

Uloga Muzeja Hercegovine je da omogući da kroz rad Historijskog i Arheološkog odjela sva muzejska građa bude istražena, digitalizovana i

predstavljena kroz aktivnosti, prigodna predavanja, publikacije, izložbe, radionice.

Ključne riječi: Muzej Hercegovine Mostar, aktivnosti Historijskog i Arheološkog odjela, izložbe, radionice.

Muzej Hercegovine u Mostaru osnovan je 1950. godine kao kulturna institucija kompleksnog tipa. Mada se iza samog osnivanja u početku krila ideološka pozadina, osnivanje je predstavljalo veliki kulturni napredak za Mostar i Hercegovinu. Osnivačka konferencija održana je 24. aprila 1950. i na njoj su doneseni zaključci da se nađu podesne prostorije za smještaj muzeja, osigura budžet, postavi osoblje, pride prikupljanju muzejskih predmeta i nabavi stručna literatura.¹ Dakle, početkom osnivanja krenulo se i sa prikupljanjem artefakata sa cijelog područja Hercegovine. Muzej Hercegovine u Mostaru je zamišljen kao zavičajni muzej. Osnovna djelatnost Muzeja Hercegovine kao zavičajnog muzeja bila je prikupljanje, čuvanje i prezentiranje javnosti bogate kulturno-historijske baštine Mostara i Hercegovine. Od osnivanja pa do 1955. prvenstveno se bavio sakupljanjem muzejskog fonda, između ostalog, i za arheološke zbirke.² (To je imalo veliku važnost za Hercegovinu jer se ovakav vid kulturne institucije prvi put pojavljuje na tim prostorima.³

Tek su osnivanjem Muzeja stečeni uvjeti za sistematska naučna istraživanja: arheologije, etnologije, historije, historije književnosti, biologije i drugih muzeoloških disciplina, iz kojih će se kasnije razvijati posebni odjeli. Muzej je imao sljedeće odjele: Historijski, Arheološki, Etnološki, Odjel književnosti i Odjel NOB-a (Narodnooslobodilačka borba). Odjeljenje NOB-a ustanovljeno je odvojeno od ostalih, pa je i navedeno posebno, tj. odvojeno od Historijskog.⁴

U sastavu Muzeja djelovala je i pedagoška služba i naučna stručna biblioteka koja je po strukturi bibliotekarskog fonda bila primjerna u tadašnjoj Bosni i Hercegovini.⁵

1 Mulović, Edin „*Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar*“, Mostar, 2018, str. 7.

2 Ibid.

3 Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve*“ (diplomski master rad), Mostar 2020, str. 32.

4 Mulović Edin, „*Arheološko istraživanje Muzeja Hercegovine u Cimu 1966-1970*“, katalog izložbe, Mostar, 2022, str. 32.

5 Mulović Edin „*Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar*“, Mostar , 2018, str. 7, Anđelić Tomislav “*Razvoj arheološke djelatnosti Muzeja Hercegovine u vremenu od 1950. do 2010. godine*”, Zbornik radova, 2010 Mostar, str. 31.

Već smo spomenuli da su u zbirke Muzeja Hercegovine postepeno dolazili razni arheološki nalazi s prostora cijele Hercegovine. Tako je, npr., prebačen i u muzejsku zbirku uvršten ugroženi kasnoantički sarkofag iz Vinjana.⁶ Dotad su različiti tipovi arheoloških nalaza uglavnom dopremani u druge muzeje u zemlji i tamo trajno završavali. Pokretanjem zavičajnog Muzeja Hercegovine u Mostaru stvari su se promijenile. Tako i pronalaskom sarkofaga velikih dimenzija lapidarij Muzeja Hercegovine bio je obogaćen i za ovaj vrijedan eksponat iz perioda kasne antike.⁷

Ozbiljan odnos radnika Muzeja Hercegovine prema kulturnoj baštini pomogao je da on preraste u jaku kulturnu instituciju i da se bavi ozbiljnim naučnim istraživanjima. Da bi se za to stekli uvjeti, trebalo je uključiti u posao obrazovan i stručan kadar koji dotad još nije bio među zaposlenicima. I do toga se dolazilo postepeno kroz naredne godine postojanja Muzeja. Nije se odustajalo od planiranog napretka institucije te se pokušalo doći do brojnih spomenika i arheoloških nalaza s područja Hercegovine koji bi ušli u zbirku. Međutim, moramo napomenuti da je kulturna baština iz predosmanskog perioda dobijala prioritet bez obzira što je osmanska kulturna baština bila daleko brojnija. Period nakon Drugog svjetskog rata, naročito prve decenije, donio je uništavanje brojnih spomenika iz osmanskog perioda. Riječ je o najstarijim džamijama, hanovima, haremima... Komunističke vlasti nisu imale razumijevanja prema tom periodu prošlosti. Brojni objekti Islamske zajednice oduzimani su i korišteni za druge potrebe ili jednostavno rušeni.⁸

U cilju prezentacije kvalitetnijih stećaka, bosanskih srednjovjekovnih spomenika, Muzej je u svoj lapidarij, uz druge eksponate, prebacio i nekoliko stećaka. Stećci su kameni spomenici i jedan od neprepoznatljivijih kulturnih spomenika bosanskog srednjovjekovlja. Predstavljaju specifikum i originalnost bosanske kulture i imaju veliku umjetničku vrijednost.⁹

Uglavnom su to stećci iz okoline Mostara, dok je jedan broj njih bio s područja Bileće. Stećci su prebacivani od 1954. do 1966.¹⁰

6 Zelenika Anđelko, "Ugroženi kasnoantički sarkofag iz Vinjana kod Posušja", NS, 6, Sarajevo, 1959a, str. 251, Mulović Edin „Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar“, Mostar, 2018, str. 72, 176.

7 Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve* (diplomski master rad), Mostar 2020, str. 32.

8 Ibid.

9 Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve* (diplomski master rad), Mostar 2020, str. 33.

10 Zelenika, Anđelko, *Problem zaštite i prenosa stećaka u Hercegovini*, Hercegovina 2, Mostar, 1982, str. 138.

Prave značajne aktivnosti vezane za arheološka i historijska istraživanje počinju s radom Tomislava Anđelića. Bio je stalno zaposlen kao arheolog te rukovodilac Arheološkog odjela Muzeja Hercegovine.¹¹ Proveo je decenije na poslovima zaštite, konzervacije, prezentacije i rehabilitacije nacionalnih spomenika. U Muzeju Hercegovine stekao je zvanje magistra nauka iz arheologije te sva stručna zvanja u toj ustanovi: kustos, viši kustos i muzejski savjetnik. Važno je spomenuti da je bio mlađi brat daleko poznatijeg bosanskohercegovačkog mediavelista Pavla Anđelića, čija je pomoć u njegovom stručnom usavršavanju i radu bila neizmjerena. Pavao je često bio kritičar, savjetnik i recenzent njegovog rada. Baš ove okolnosti bile su razlog brzog razvoja konkretnih aktivnosti na polju naučnog istraživanja u Muzeju.¹²

Potpomognut eminentnim naučnicima iz područja historije i arheologije, pokušao je dati vlastiti pečat i doprinos nauci.¹³ Njegovo istraživanje i usavršavanje bilo je uglavnom usmjereno ka periodu kasne antike. Sa svojim bratom proveo je u početku istraživanja Starog grada kod Blagaja, Bobovca i Kraljeve Sutjeske, što mu je omogućilo da stekne veliko iskustvo u daljem napredovanju.¹⁴

Po Anđelićevom dolasku u martu 1965. intenzivnije se počela razvijati arheološka djelatnost u Muzeju Hercegovine. Razvoj arheologije tada je napokon dobio i praktične aktivnosti na terenu. Počelo se 1965. iskopavanjem i istraživanjem u hercegovačkom Blagaju, u saradnji sa Zemaljskim muzejom.¹⁵ Riječ je o projektu istraživanja bosanskih srednjovjekovnih gradova.¹⁶ Na tom lokalitetu, Stari grad Blagaj, izvedeno je sistematsko arheološko istraživanje u nadležnosti Zemaljskog muzeja i Muzeja Hercegovine kojima je rukovodio Pavao Anđelić.¹⁷

11 Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve* (diplomski master rad), Mostar 2020, str. 33.

12 Mulović Edin, *In memoriam Tomislav Anđelić (20.03.1937-06.03.2018)*, Hercegovina 17, Mostar, 2018, str. 298.

13 Pavao je jedno vrijeme radio kao pravnik u Konjicu, a Tomislav je kratko radio kao gimnazijski profesor historije u Kaknju. Godine 1965. Tomislav se zapošljava u Muzeju Hercegovine i ubrzo postaje mlađi kustos zadužen za arheološku zbirku 8.

14 Mulović Edin, *In memoriam Tomislav Anđelić (20.03.1937-06.03.2018)*, Hercegovina 17, Mostar, 2018a, str. 298-299.

15 Anđelić Tomislav, *Razvoj arheološke djelatnosti Muzeja Hercegovine u vremenu od 1950. do 2010. godine*, Zbornik radova, "60 godina Muzeja Hercegovine u Mostaru", Mostar, 2010, str. 32.

16 Mulović Edin, *In memoriam Tomislav Anđelić (20.03.1937-06.03.2018)*, Hercegovina 17, Mostar, 2018a, str. 298.

17 Anđelić Pavao, *Blagaj – srednjovjekovni grad*, AP, 7, Beograd, 1965, str. 178–180.

Muzeju je 1965. dodijeljena Ćejvan-ćehajina medresa i džamija, u kojima su otvorene stalne postavke. "Prošlost Mostara" bila je historijsko-arheološka postavka i prikazivala je razvoj prostora današnjeg Mostara od neolita do dolaska Austro-Ugarske, dok je u parku Ćejvan-ćehajinog vakufa bila arheološka postavka na otvorenom prostoru¹⁸. Rekognosciranjem terena otkriveni su prahistorijski nalazi u Gubavici, Rabini kod Nevesinja i Docu¹⁹. Međutim, prava arheološka istraživanja Muzeja Hercegovine tek su trebala uslijediti. Od augusta 1966. do septembra 1969. Muzej je proveo veliki projekt arheoloških iskopavanja i istraživanja na prostoru Cima, pod rukovodstvom direktora Petra Leke i kustosa Anđelića. Radovi tokom 1966. imali su uglavnom sondažni karakter s ciljem da se ustanove obim, vrsta i karakter lokaliteta. Potvrđene su pretpostavke o postojanju kasnoantičke bazilike. Tada je SO Mostar, na traženje Muzeja, otkupila zemljište od vlasnika Ilije Džidića.²⁰

Od 1967. do septembra 1969. izvršeno je sistematsko arheološko iskopavanje.²¹ Cijela etapa istraživanja bila je dokumentovana a pronađeni nalazi fotografisani i odloženi u depoe.²²

Krajem 1969. i početkom 1970. stručnjaci Zavoda za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine iz Sarajeva, pod nadzorom i u saradnji sa stručnjacima Muzeja Hercegovine u Mostaru, izveli su konzervatorsko-restauratorske radove na bazilici. Konzervaciju su finansirali SO Mostar i Zavod za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine²³.

Arheološki radovi na bazilici trajali su četiri godine.²⁴

18 Mulović Edin, *Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar*, Mostar, 2018, str. 8.

19 Anđelić Tomislav, *Nekoliko prahistorijskih nalaza u Hercegovini – Gubavica, Rabina, Dolac*, GZM, n. s., A, XXIV, Sarajevo, 1969b, str. 109–113.

20 Anđelić Tomislav, Leko Petar, Crkvina, Cim, Mostar – kasnoantička bazilika i srednjovjekovni nalazi, u: AP, 8, Tab. XXIX, sl. 1, 2; Tab. XXX, 1, Beograd, 1966, str. 142–144.

21 Anđelić Tomislav, *Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara*, GZM, n. s., A, 29, 1974, str. 179–244.

22 Mulović Edin, *Arheološko istraživanje Muzeja Hercegovine u Cimu 1966–1970*, katalog izložbe, Mostar, 2022, str. 3–40.

23 Mulović Edin, *Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar*, Mostar, 2018, str. 8–9.

24 Anđelić Tomislav, Leko Petar, Crkvina, Cim, Mostar – kasnoantička bazilika i srednjovjekovni nalazi, u: AP, 8, Tab. XXIX, sl. 1, 2; Tab. XXX, 1, Beograd, 1966, str. 142–144., Anđelić, Tomislav, Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara, GZM, n. s., A, 29, 1974, str. 179–244. Ibid, 1978: 629–640 Anđelić Tomislav, Kasnoantička bazilika u Cimu i Žitomislićima kod Mostara, AV, 29, Ljubljana, 1978a, str. 629–640.

Dio pokretnog arheološkog materijala, kamena plastika, novac, naušnice, keramika, željezo, staklo, pohranjen je u Muzeju Hercegovine. Tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu veliki dio dokumentacije i brojni nalazi s ovog lokaliteta nestao je ili je trajno uništen.

Nakon rata zatečeni su spomenici u vrlo teškom stanju. Počelo se sa ponovnim prikupljanjem i saniranjem zbirke Muzeja. Među tim starim arheološkim nalazima bila je i zbirka kamenih ostataka iz Cimske bazilike. Prve rezultate saniranja objavljene su u knjizi *Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine*²⁵. Rezultate ovih istraživanja Anđelić je objavio u brojnim svojim radovima.

Arheološka istraživanja Muzeja Hercegovine razvijala su se u više pravaca i ostvarena je plodna saradnja s drugim institucijama i eminentnim stručnjacima iz tog područja. Uporedo s tim istraživanjima rađena su i istraživanja lokaliteta iz perioda kasne antike.²⁶ Tako je u saradnji sa Zemaljskim muzejom i njegovim arheologom Borivojem Čovićem istražen bronzanodobni lokalitet Gradina u Varvari kod Prozora. Bila je riječ o formiranju akumulacijskog jezera Rama 1968, pa je taj kraj trebalo istražiti prije njegovog potapanja²⁷. U finansiranju projekta učestvovalo je preduzeće "Hidroelektrane na Neretvi". Ubrzo nakon novog povlačenja vode isti stručni tim izveo je novi istraživački posao na tom lokalitetu.²⁸

Također u saradnji sa Zemaljskim muzejom i Čovićem radilo se i na istraživanju novog prahistorijskog nalazišta u Čipuljiću kod Bugojna i iskopavanju kasnoantičkog refugija na Gradini u Biograticima kod Širokog Brijega²⁹. Iskopavanje je predvodila Irma Čremošnik³⁰.

25 Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve* (diplomski master rad), Mostar, 2020, str. 34.

26 Ibid.

27 Mulović Edin, *Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar*, Mostar, 2018, str. 9.

28 Anđelić Tomislav, *Razvoj arheološke djelatnosti Muzeja Hercegovine u vremenu od 1950. do 2010. godine*, Zbornik radova s naučnog skupa "60 godina Muzeja Hercegovine u Mostaru", 2010 Mostar, str. 34.

29 Anđelić Tomislav, *Vrelo Lištice, Lištica, Hercegovina – srednjovjekovni grad*, Beograd, 1976, str.123–124. Anđelić Tomislav, *Vinjani kod Posušja, (Hercegovina) – kasnoantička bazilika*, AP, 19, Beograd, 1977, str. 51–66, Anđelić, Tomislav, *Srednjovjekovni grad kod vrela Lištice u Hercegovini*, *Tribunia*, 4, ZMT, Trebinje, 1978b, str. 11–24.

30 Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve* (diplomski master rad), Mostar, 2020, str. 35.

Period 1970-ih obilježava otvaranje i rad dva nova odjela, Arheološkog i Historijskog, u kojima će opet pečat dati referent tih odjela Tomislav Anđelić³¹. Od 21. maja do 1. juna 1972. Muzej je vršio iskopavanja prahistorijskih tumula na prostoru Gubavice³². Rezultati iskopavanja potvrdili su da otkriveni arheološki predmeti pripadaju starijoj i mlađoj fazi gласinačke kulture. Obraduju se i rimski arheološki nalazi iz Biograca,³³ a iskopavan je i srednjovjekovni grad kod Širokog Brijega 1977.³⁴

Od 1970. do 1973. istraživana je i dvojna bazilika u Žitomislčićima, kao i stećci iz obližnjih nekropola.³⁵ Anđelić vrši i sistematska istraživanja na lokalitetu Crkvina u Žitomislčićima. Iskopavanja i konzervacija zdanja bazilike i popratnog objekta provedeni su pod pokroviteljstvom Muzeja Hercegovine i u saradnji s njegovim bratom Pavlom te Đurom Baslerom. O ovim aktivnostima Anđelić je napisao više radova.³⁶

31 Šarić Salko, *Pregled stvaralaštva u Mostaru – prilozi iz kulturne historije*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar, 2017, str. 69, Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve* (diplomski master rad), Mostar, 2020, str. 35.

32 Anđelić Tomislav, *Nekoliko prahistorijskih nalaza u Hercegovini – Gubavica, Rabina, Dolac*, GZM, n. s., A, XXIV, Sarajevo, 1969b, 109–113.

33 Anđelić Tomislav, *Rimski nalazi iz Biograca u Hercegovini*, Tribunia, 4, ZMT, Trebinje, 1977b, 51–66. Anđelić Tomislav, *Biograci, Mostar*, u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 1988, str. 290. Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve* (diplomski master rad), Mostar, 2020, str. 35.

34 Anđelić Tomislav, *Grad na vrelu Lištice, Lištica – kasnosrednjovjekovni grad*, u: AP, 17, Beograd, 1975, str. 153–154. Anđelić Tomislav, *Srednjovjekovni grad kod vrela Lištice u Hercegovini*, Tribunia, 4, ZMT, Trebinje, 1978b, str. 11–24. Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve* (diplomski master rad), Mostar, 2020, str. 35.

35 Mulović Edin, *Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine*, Mostar, 2018, str. 9.

36 Anđelić Tomislav, *Crkvina, Žitomislčić, Mostar – kasnoantička bazilika*, u: AP, 12, Tab. XLVI, 1, 2, Beograd, 1970, str. 144–146. Anđelić Tomislav, *Žitomislčić, Mostar – kasnoantička bazilika*, u: AP, 13, Tab. XLVIII, 1, 2, Beograd, 1971, str. 74–75. Anđelić Tomislav, *Crkvina, Žitomislčići, Mostar – kasnoantička dvojna bazilika*, u: AP, 14, Beograd, 1972, str. 101–102. Anđelić Tomislav, *Crkvina, Žitomislčići kod Mostara – kasnoantička dvojna bazilika* (III. nastavak), u: AP, 15, Tab. LI, 1, 2, Beograd, 1973, str. 80–81., Anđelić Tomislav, *Kasnoantička dvojna bazilika (bazilika geminata) u Žitomislčićima kod Mostara*, 1977a GZM, n. s., A, XXXII, Sarajevo, 293–330. Anđelić Tomislav, *Kasnoantička bazilika u Cimu i Žitomislčićima kod Mostara*, AV, 29, Ljubljana, 1978a, 629–640., Anđelić Tomislav, *Neki objekti antičke sakralne arhitekture u okolini Mostara, dolina Neretve od predhistorije do ranog srednjeg vijeka*, HAD, 5, Split, 1980, str. 262–264, Anđelić Tomislav, “Žitomislčići 1, Žitomislčići, Mostar», u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 1988c, str. 309. Anđelić Tomislav, *Ranokršćanska dvojna bazilika (basilica geminata) u Žitomislčiću kod Mostara*, GZM, n. s., A, XXXII, Mostar, 1999.

Istraživana je kasnoantička bazilika u Vinjanima kod Posušja³⁷, a Anđelić predvodi projekt “Kasnoantička sakralna arhitektura u Hercegovini” u Crkvini u Tepčićima kod Čitluka i Crkvini u Trijebnju kod Stoca³⁸. Pokreće se i časopis Hercegovina u kom će se objaviti veliki broj naučnih radova eminentnih stručnjaka.

Osamdesetih godina nije bilo značajnih arheoloških istraživanja kao prethodne dvije decenije. U časopisu Hercegovina objavljena su i arheološka istraživanja Muzeja Hercegovine na Bratačkom Gracu kod Nevesinja³⁹. Anđelić je 1983. završio i rad na temu “Dijaci u srednjovjekovnoj Bosni u Humu”.⁴⁰ Arheološki odjel učestvuje u iskopavanju Bobovca, Kraljeve Sutjeske, Poda kod Bugojna i Varvare kod Prozora, kasnoantičke bazilike u Vinjanima, srednjovjekovnog grada Bokševca kod Konjica⁴¹ srednjovjekovnog grada na vrelu Lištice, prahistorijskog tumula na gradini Gubavici i Gorici u Malom Polju kod Mostara, srednjovjekovne crkve u Tepčićima kod Čitluka⁴² i Trebinju kod Stoca, istraživanja Cimske bazilike, bazilike u Mokrom kod Širokog Brijega⁴³ i dvojne bazilike u Žitomislčićima⁴⁴ i ostaju upamćena i zabilježena kao neka od važnijih historijsko-arheoloških istraživanja na prostoru Bosne i Hercegovine⁴⁵.

37 Anđelić Tomislav, *Vinjani kod Posušja, (Hercegovina) – kasnoantička bazilika*, AP, 19, Beograd, 1977c, 87. Anđelić Tomislav, *Ostaci kasnoantičke sakralne arhitekture u Vinjanima kod Posušja, Hercegovina, 1*, Mostar, 1981, 27–40.

38 Anđelić Tomislav, *Crkvina Tepčići kod Čitluka, Hercegovina – kasnoantička i srednjovjekovna sakralna arhitektura*, u: AP, 24, Beograd, 1985, str. 109–110., Anđelić Tomislav, *Crkvina, Tepčići, Čitluk*, u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 1988b, str. 292. Anđelić Tomislav, *Razvoj arheološke djelatnosti Muzeja Hercegovine u vremenu od 1950. do 2010. godine*, Zbornik radova s naučnog skupa “60 godina Muzeja Hercegovine u Mostaru”, Mostar, 2010, str. 31–36.

39 Anđelić Tomislav, *Arheološka istraživanja na Bratačkom Gracu kod Nevesinja*, Hercegovina br. 3, Mostar, 1983. str. 7-14.

40 Anđelić Tomislav, *Arheološka istraživanja na Bratačkom Gracu kod Nevesinja*, Hercegovina br. 3, Mostar, 1983. str.81-100, Anđelić Tomislav, *Dijaci u službi srednjovjekovnih humskih feudalaca*, u Motrišta,9 (izvanredni), Mostar, 1998, str. 49-52.

41 Anđelić Tomislav, *Bokševac, Kostajnica, Konjic – srednjovjekovna gradska palača*, u: AP, 11, Tab. LXIV, 1, Beograd, 1969a, 231–232.

42 Anđelić Tomislav, *Tepčići kod Čitluka i Trijebanja kod Stoca*, sakralni objekti, u: Arheološki pregled,25, Beograd-Ljubljana,1986., str. 74-75 , Anđelić Tomislav, *Srednjovjekovna crkva u Tepčićima kod Čitluka*”, Hercegovina, 1 (9), Mostar, 1995., str. 95-115.

43 Anđelić Tomislav , *Ranokršćanska dvojna bazilika (basilica geminata) u Žitomislčiću kod Mostara*, GZM, n. s., A, XXXII, Mostar, 1999. str.241-243, Anđelić Tomislav, *Biograci*, Mostar, u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 1988a, str. 290.

44 Ibid.

45 Mulović Edin, *Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve (diplomski master rad)*, Mostar, 2020, str. 36.

Muzej Hercegovine do 1993. imao je Arheološki odjel, koji je imao 12.501 predmet (inventarni brojevi i studijski materijal). Od materijala su bili zastupljeni kamen, keramika, staklo, kost, jantar i koža. Historijski odjel imao je 56.728 jedinica, 19.011 dokumenata, 37.000 fotografija (pozitiva i negativa), 728 trodimenzionalnih predmeta.⁴⁶ Nažalost, nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu uništen je veliki dio muzejskog fonda u svim odjelima⁴⁷. Posljedice rata su bile užasne.

Devedesete godine su zbog agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu označile prekid svih dotadašnjih aktivnosti uz gubitak većine materijalnih i kadrovskih kapaciteta za normalan rad muzeja.

Nakon rata muzej se polahko oporavljao, sada u novim društveno-političkim okolnostima sa dosta smanjenim prostornim nadležnostima. Muzej, koji je prebrodio svoje najteže trenutke u historiji svoga postojanja, ipak, je uspio polahko da stane na noge i krene sa daljim radom savladavajući jednu po jednu prepreku pred sobom.

Muzej Hercegovine u Mostaru novi istraživački zamah na polju historijske nauke i arheologije će ostvariti dolaskom u junu 2015. godine historičara Edina Mulovića i Indire Gaštan Bešo, te kasnije i angažovanjem veoma aktivnog muzejskog pedagoga mr. sc. Elme Marić. Dolaskom novih mladih snaga Muzej je dobio i na kvalitetu i na aktivnosti. Oživljava ponovo Historijsko-arheološki odjel. Za arheološku zbirku bio je zadužen kustos Edin Mulović, a za historijsku građu je bila zadužena kustosica Indira Gaštan Bešo. U obimnom poslu rada na historijskoj građi priključila se i mr.sc. Elma Marić. Pred ovim muzejskim radnicima je bio veoma težak zadatak. Trebalo je sanirati i ponovo osposobiti muzejsku građu za dalja istraživanja sa mnogo popratnih vanrednih aktivnosti i intervencija. U nastavku teksta ćemo se osvrnuti na dosadašnji rad u Historijsko-arheološkom odjelu. Počet ćemo sa aktivnostima u arheološkom dijelu Odjela a zatim u historijskom.

U arheološkom dijelu Odjela mnogi su spomenici i arheološki nalazi pretrpjeli ozbiljne posljedice rata. Muzejski depoi u ratu su bili uništeni a predmeti su bili u veoma lošem stanju. Također, nedostatak velikog broja dokumentacije je otežavao proces saniranja štete. Sa obnavljanjem Arheološkog odjela krenulo se sa spašavanjem zbirke Muzeja te prikupljanjem i selektiranjem sačuvanog manjeg dijela dokumentacije.

46 Kordić Ivan, *Muzej Hercegovine Mostar (do 1993)*, Zbornik radova sa naučnog skupa "60 godina Muzeja Hercegovine u Mostaru", Mostar, 2010, str. 17-21.

47 Mulović Edin, *Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine*, Mostar, 2018, str. 10.

Posebna pažnja je posvećena čuvanju i zaštiti predmeta iz zbirke te aktivnostima vezane za preventivnu konzervaciju. Zapravo, ovi poslovi postavljeni su kao prioritetni s obzirom da je trebalo što prije sanirati velike ratne štete te što prije doći do saznanja sa kolikom se arheološkom građom raspoláže. Radilo se o veoma obimnom poslu pa se aktivnosti na tom polju i dalje sprovode.

Dislocirani su i spomenici Muzeja koji nisu bili tada smješteni u lapidariju Muzeja. U cilju zaštite kulturne baštine Muzej Hercegovine organizovao je 22.4.2017. godine prenos spomenika sa lokacije „Šantića“ parka na lokaciju novog lapidarija ispred Centra za kulturu u Mostaru.⁴⁸ Bila je to zahtjevna i složen operacija prenosa rimskih spomenika te kasnoantičkog sarkofaga sa poklopcem. Prenos je ostvaren u potpunosti uspješno. Time su sačuvani spomenici od daljeg propadanja.

Nakon toga trebalo je spomenike staviti u funkciju i kvalitetno predstaviti široj publici. Tome se pristupilo vrlo ozbiljno pa je pokrenuta akcija konzervatorsko-restauratorskih radova na njima, kako na premještenim spomenicima iz „Šantića“ parka tako i na stećcima Muzeja Hercegovine koje su ranije bili smješteni ispred Centra za kulturu u Mostaru. Od 2.11.2017. do 23.11.2017. godine urađena je prva faza konzervatorsko-restauratorskih na kamenim spomenicima iz antičkog, kasnoantičkog i perioda srednjeg vijeka. Radove su izvršili konzervatori i restauratori sa Odjeljenja za konzervaciju i restauraciju Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu pod vodstvom načelnika Odjeljenja za konzervaciju i restauraciju mr. Esada Veskovića.⁴⁹

Kao stalne aktivnosti Arheološkog odjela intenzivirala se zaštita spomenika i to prvenstveno njihova preventivna zaštita koja je bila, kao što smo rekli, od primarne važnosti. Nažalost, i ona je često u nekim segmentima uvjetovana materijalnim sredstvima kao što je slučaj sa mnogim drugim projektima.

U sklopu tih aktivnosti se radilo na naučnoj obradi spomenika i traganjem za dokumentima i drugim arheološkim ostacima dijelom sačuvanim nakon rata u Muzeju Hercegovine. Od velike koristi su bili preostali dijelovi dokumentacije i preostale stare inventarne knjige u kojima su se mogli naći korisni podaci. Također, pretraživali su se stari tekstovi i radovi koji su objavljavani u mnogim stručnim časopisima, a odnose se na prijašnja istraživanja muzejske zbirke, u

48 Ibid, str. 198.

49 Ibid.

namjeri da se mnogi predmeti prepoznaju i tačno klasificiraju. Nije se dugo čekalo da se brojni nalazi i drugi dijelovi muzejske građe odmah predstave široj javnosti putem izdavanja raznih publikacija i muzejskih izložbi. Ubrzo nakon istraživanja i klasifikacije predmeta, veliki dio građe je Muzej Hercegovine uspio objaviti u mnogim publikacijama kako bi sa njom upoznao širu javnost. Historijsko-arheološki odjel je na tom polju dao značajan doprinos.

Posebna pažnja se posvetila digitalizaciji muzejske građe. Historijsko-arheološki odjel je krenuo i sa fotografisanjem i digitalizacijom zbirke te ponovnim sistemskim istraživanjem predmeta u cilju saniranja ratnih posljedica. Taj proces je bio veoma dug te se na njemu još uvijek radi. Uz to svake godine dolazilo se do novih fotografija čime se u međuvremenu zbirka Muzeja izuzetno povećala.

Radilo se i još uvijek se radi na izradi novih inventarnih knjiga u koje su, osim starih podataka, unesena nova istraživanja na predmetima zbirke.

Uz sve te, arheološki dio Odjela je stalno obilazio terene na širem prostoru Hercegovine, odnosno radi se na značajnim historijskim lokalitetima u cilju rekognosciranja terena, valorizacije spomenika i pravljenje uvida o njihovom trenutnom stanju. Polahko se krenulo i sa prikupljanjem nove arheološke građe koja se prebacuje u Muzej. Ovaj segment istraživanja je značajan jer brojni značajni lokaliteti naše prošlosti su djelimično ili potpuno zapušteni i ostavljeni zubu vremena nebrigom nadležnih institucija. Sa te strane, i danas Muzej Hercegovine pokušava da apeluje i pokrene saradnju sa drugim važnim faktorima koji mogu pomoći na poboljšanju stanja vezanog za očuvanje naše kulturne baštine.

Historijsko-arheološki odjel je u svom novom sastavu „naslijedio“ već urađenu stalnu postavku smještenu na Odjelu Stari Most. Na tom Odjelu postavljena je stalna postavka u kuli Tara na svakom od 5 spratova te Arheološkom odjelu koji se nalazi na autentičnim historijskim lokalitetima gdje je počela gradnja Starog mosta.

U saradnji sa Islamskom zajednicom Mostar Muzej Hercegovine, Historijsko-arheološki odjel je uradio stalnu postavku u prostoriji kompleksa „Tekija“ u Blagaju 2. maja 2017. godine. Autor postavke je bio kustos Edin Mulović. Radilo se o arheološkim nalazima sa kompleksa „Tekije“ u Blagaju, te prahistorijski nalazi iz pećine „Vučije točilo“ i „Zelena pećina“.⁵⁰

50 Imamović Enver, *Rezultati zaštitnog iskopavanja na lokalitetu tekija na Vrelu Bune u Blagaju kod Mostara*, GODIŠNJAK, Sarajevo, 2014, str. 195-216.

Plodove višegodišnjeg istraživanja na Arheološkoj zbirci Muzeja, kustos Arheološke zbirke Edin Mulović pretočio je u knjigu pod nazivom „Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar“ koja je izašla u Mostaru 2018. godine. Bila je to prva poslijeratna publikacija Muzeja koja se bavila zbirkom iz perioda prahistorije, antike, kasne antike i srednjeg vijeka. Katalogom je obuhvaćen veliki broj predmeta ove zbirke sa opširnim istraživačkim tekstom u kome nisu samo spomenuti i objašnjeni sami predmeti, nego arheološka istraživanja koja su dovela do njihovog pronalaska. Ova publikacija je bilo značajno naučno-istraživačko štivo koje je bilo zanimljivo i široj javnosti⁵¹

Stalne aktivnosti Historijsko-arheološkog odjela Muzeja Hercegovine su vezane za saradnju sa osnovnim, srednjim školama te fakultetima. Te aktivnosti Muzeja odnosile su se i na osmišljavanje savremene i kreativne prezentacije prošlosti naše zemlje. Ostvaren je velik broj posjeta studenata i đaka. Na tim aktivnostima su bili angažovani svi radnici Muzeja.

Prateći savremene muzeološke standarde krenulo se i sa pokretanjem muzejskih radionica. Vremenom su muzejske radionice dobijale na kvalitetu i kvantitetu. Ono što je najvažnije je to da su ovim pristupom primijenjeni najsavremeniji muzejski pedagoški standardi.

Naučno-istraživački rad na Arheološkoj zbirci omogućio je da mnogi značajni nalazi iz Arheološke zbirke budu prikazani široj javnosti organizovanjem izložbi i štampanjem stručnih kataloga. Prva ostvorena izložba fotografija arheoloških nalaza sa Arheološkog odjela Muzeja Hercegovine ostvorena je 20.05.2016. godine. Radilo se o izložbi kustosa Edina Mulovića povodom Međunarodnog dana muzeja (18. maja) i Evropske noći muzeja (21. maja), pod nazivom „Iz Arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar“. Izložba je održana u Galeriji „Ćorović“ Odjela književnosti Muzeja Hercegovine. Radilo se o zbirci fotografija istog autora najznačajnijih arheoloških spomenika Muzeja Hercegovine. Na fotografijama su obuhvaćeni muzejski spomenici od perioda antike do kraja srednjeg vijeka.

Zbog uspjeha izložbe odlučilo se intenzivnije raditi na ovakvim projektima. Ovakvi projekti doprinose razvoju kulture i umjetnosti, je se radilo o prezentaciji, stručnom predavljanju najznačajnijih spomenika kulture u zbirci Muzeja Hercegovine, te omogućava njihovo predavljanje kako stručnoj, tako i široj javnosti.

51 Marić Almir, Prikaz knjige, Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine Mostar, *Hercegovina* br.17, Mostar, 2018, 261-267.

Razvoj Historijskog odjela Muzeja Hercegovine bio je sličan kao i Arheološkog. Historijski odjel djelovalo je još od osnivanja Muzeja Hercegovine. Ovaj odjel imao je za cilj da prikuplja, istražuje, čuva i prezentuje historijski materijal koji je razvrstan bio po različitim zbirkama. U početku se Historijsko odjel susretao s različitim problemima kako u pronalasku kvalitetnog stručnog kadra, tako i sa nedostatkom izložbenog prostora. Početkom šezdesetih godina istražuje se i prikuplja građa ne samo iz Narodnooslobodilačke borbe 1941-1945. nego i građa iz ranijih historijskih perioda, kao i perioda socijalističke izgradnje sa prostora cijele Hercegovine. U Odjelu su se nalazili dokumenti, fotografije i slike o događajima i ličnostima iz perioda radničkog pokreta, narodnooslobodilačkog rata, socijalističke izgradnje Mostara i Hercegovine, te modernog doba. Aktivnosti Historijskog odjela odvijale su se uglavnom na prezentaciji stalnih i povremenih tematskih izložbi povodom obilježavanja značajnih datuma iz historije Mostara i Hercegovine.

Kraj rata devedesetih godina (1992-1995) prošlog stoljeća u gradu koji je doživio urbicid, Muzej Hercegovine dočekuje s velikim ratnim posljedicama. Tokom ovog perioda zbog složene situacije u zemlji, ali i gradu Mostaru, Muzej nije bio u mogućnosti da obavlja svoju djelatnost. Osim što je uništeno i oštećeno, kulturno naslijeđe u Bosni i Hercegovini tokom rata je i otuđeno.⁵² Sagledavajući navedene posljedice i definirajući svoju ulogu prema budućnosti, Muzej polazi od činjenice da je struktura muzeja sačuvana u jednoj maloj jezgri, u osnutku dijela ranijeg muzejskog prostora u dijelu spašenih zbirki.⁵³ U postratnom periodu pred Muzej je postavljen veliki izazov uređenja i evidentiranja zbirki. Potreba za adaptacijom se nametnula iz više razloga: uništene inventarne knjige ratom 1992-1995, manjak prostora, stručnog kadra, itd. Zadaci Muzeja odnosili su se na konkretne aktivnosti iz domena muzeologije: *... da Muzej Hercegovine mora imati adekvatan tretman u zajednici, da se osigura adekvatan prostor koji će biti integralno građevinska muzejska cjelina, zatim upošljavanje osposobljenog kadra određenih studijskih grupa, treba nastaviti s konzervacijom, rekonzervacijom i preparatorskim radovima na muzejskim zbirkama, te je potrebno izvršiti reviziju i inventarizaciju muzejskog materijala prema najsavremenijim normama u elektronskom obliku.*⁵⁴

52 Otuđene su mnoge vrijedne zbirke Muzeja Hercegovine. Iz Historijskog odjela nestalo je trofejno oružje, vrijedni eksponati iz zbirke Džemala Bijedića, itd.

53 Krhan Asim, Funkcije muzeja Hercegovine Mostar u očuvanju bosansko-hercegovačkog identiteta, *Hercegovina*, br. 19 Mostar, 2020, str. 151.

54 Ibid.

Muzej u ovom periodu dolazi u novu etapu razvoja kada djeluje u novim kulturo-društvenim prilikama. Maroević je 1993. godine ukazivao na potrebu elektronske pa potom digitalne obrade muzejskih eksponata, ali zbog poznatih ratnih dešavanja, te sve teže krize u koju upada kultura u BiH, sve se svelo na čuvanje eksponata.⁵⁵ Prvobitno u Historijskom odjelu bilo je potrebno napraviti niz aktivnosti u preventivnoj zaštiti od propadanja predmeta, dokumenata i ostalog muzejskog materijala, zatim osiguravanje adekvatnog prostora za čuvanje građe. Prvo je izvršena kvalifikacija muzejskog materijala prema fondovima (zbirdkama). Zatim se pristupilo aktivnostima koje su bile usmjerena u tri osnovna pravca: obrada muzejskog materijala, proces revizije neobrađenih zbirki, digitalizacija muzejskog materijala po zbirdkama. U Historijskom odjelu obrađivala se i publikovala arhivska građa i izvori za historiju Mostara i regije Hercegovine. Danas u Historijskom odjelu Muzeja postoji više zbirki iz različitih vremenskih perioda (period antike, srednjovjekovni, osmanski, austrougarski period, period između dva svjetska rata, period NOB-e, socijalistički period, te moderno doba).

Muzej Hercegovine Mostar je imao zadatak da bude nositelj aktivnosti prikupljanja dokumentacije, fotografija, snimaka, raznih materijala nakon smrti Džemala Bijedića 1977. godine⁵⁶. Tom prilikom prikupljeno je oko 12.300 muzejskih jedinica (fotografija, albuma, trodimenzionalnih predmeta, pisama, izvještaja, rukopisa, filmskih traka, štampe, knjige žalosti itd.)⁵⁷ Kao što smo već i spomenuli, otuđeni su mnogi vrijedni eksponati iz ove zbirke, a dio predmeta i dokumentacione građe koji je sačuvan zaveden je u nove inventarne knjige (jer stare inventarne knjige su nestale) i pohranjen je u elektronsku bazu podataka, dok je veći dio građe skeniran i arhiviran. Na osnovu ove zbirke rađena je digitalizacija fototeke Džemala Bijedića, preuređivanje stalne postavke „Džemal Bijedić život i djelo“, postavljanje povremenih izložbi iz bogatog fundusa o životu i djelu Džemala Bijedića, te u izdanju Muzeja Hercegovine objavljena je publikacija *Džemal Bijedić-politička biografija*, autora prof. dr. Husnije Kamberovića. Rad na sistemskom uređivanju i preuređivanju zbirki jeste u cilju boljeg pristupa i lakšeg izdvajanja karakterističnog značajnog materijala ili dokumentacije te je građa uređena hronološki po godinama u registratore.

55 Maroević Ivo, *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 1993, str. 35.

56 Džemal Bijedić, predsjednik Saveznog Izvršnog vijeća, poginuo u avionskoj nesreći 18. januara 1977. godine.

57 Hadžić Erazim, Spomen kuća Džemal Bijedić, *Most* br. 34-35, Mostar, 1981, str. 125-127.

Stalna postavka „Život i djelo Džemala Bijedića“ smještena je u njegovoj rodnoj kući. Postavka prati hronološki život i rad Bijedića od rođenja od smrti. Ona je presjek političkih i kulturnih događanja 20. stoljeća u Mostaru a odnosi se na period radničkog pokreta 30-tih godina u Mostaru, zatim organizovanja narodnooslobodilačkog pokreta u Mostaru 1941-1945, zatim organizacije nove državne vlasti u socijalističkom vremenu kroz Hercegovački okrug, gdje je Mostar doživio snažan razvoj i do kraja 70-ih godina 20. vijeka postao moderan grad s novim naseljima i obnovljenom infrastrukturom. Bijedić se zalagao za razvoj privrede, izgradnju Aluminijskog kombinata u Mostaru i niza drugih privrednih i infrastrukturnih objekata (izgradnja puteva, modernizacija pruge Sarajevo – Ploče itd.). Izgradnja novih i rekonstrukcija i modernizacija postojećih kapaciteta u saobraćaju, osiguravala je mogućnost za efikasnije poslovanje privrede. Za svog života Džemal Bijedić je obišao preko 42 zemlje svijeta, među kojima su i najveće sile svijeta Sjedinjene Američke Države, Sovjetski savez, Kinu, itd.⁵⁸Dio postavke je posvećen periodu nakon smrti, gdje možemo vidjeti njegove lične stvari, diplome, povelje.

Već dugi niz godina Muzej kontinuirano obilježava godišnjicu smrti Džemala Bijedića prigodnim sadržajima, predavanjima, izložbama. Tako je 2016. priređena izložba „Džemal Bijedić čovjek naše historije“. Povodom obilježavanja 40. godišnjice pogibije Džemala Bijedić Muzej Hercegovine je u saradnji sa Fakultetom humanističkih nauka Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru organizovao u januaru izložbu pod nazivom „Džemal Bijedić 1917-1977-2017“ i promociju knjige *Džemal Bijedić – politička biografija* autora prof. dr. Husnije Kamberovića. U aprilu 2017. godine se bilo navršilo 100 godina od rođenja i 40 godina od tragične smrti Džemala Bijedića i u prilog tome Muzej je s Unverzitetom „Džemal Bijedić“ u Mostaru organizovao međunarodni naučni skup pod nazivom “Džemal Bijedić 100 godina od rođenja i 40 godina od smrti”.

Osim toga, priređena je i izložba „Džemal Bijedić posljednji oproštaj, januar 77“ (2018). Izložba se odnosila na sahranu i komemoraciju iz januara 1977. godine, a koju čine fotografije s mjesta nesreće, fotografije s komemorativnih sjednica u Skupštini Jugoslavije i Skupštini Bosne i Hercegovine, Saveznoj vladi i rodnom Mostaru, zatim sahrane na Sarajevskom groblju. Pored fotografija, izloženi su i telegrami saučesća, kao i pisanje štampe o tragičnom događaju, prvenstveno mostarske Slobode i sarajevskog Oslobođenja. Sljedeća izložba

58 Kamberović Husnija, *Džemal Bijedić – politička biografija*, Mostar, 2012. str. 282.

je priređena 2019. pod naslovom „Džemal Bijedić diplomatske aktivnosti. Izložba prikazuje susrete koje je Džemal Bijedić obavljao od 1971 do 1977. godine s predsjednicima drugih država, zatim fotografije koje su nastale prilikom njegovih posjeta drugim državama kao i prilikom dolaska drugih državnika kojima je Džemal Bijedić bio domaćin.

Povodom 43. godišnjice Muzej Hercegovine je organizovao izložbu „Sjećanje na Džemala Bijedića (telegrami, knjige žalosti, 1977-2020.)“ (2020). Izložbu sačinjavaju hemeroteca, telegrami saučešća, reportaže, te knjige žalosti u koje su se upisali visoki državnici, predsjednici vlada, partija, najviše ličnosti političkog života kako u tadašnjoj Jugoslaviji, tako i u svijetu. Porodici Bijedić, najistaknutijim ličnostima društveno političkog života Jugoslavije, i organa društveno političkih organizacija i zajednica Jugoslavije i Socijalističke Republike BiH prispjelo je preko 10 hiljada telegrama sa izrazima saučešća.⁵⁹ Na izložbi su prikazani originalni telegrami iz SAD predsjednika Džeralda Forda, telegram od kraljica Margaret iz Danske, kraljice Elizabete II Velike Britanije, Njemačke, Turske, Kine, itd. Godine 2021. priređena je izložba „Džemal Bijedić politička biografija“ a koja hronološki prati život i rad Džemala Bijedića od školovanja u rodnom Mostaru, studentskih dana, učestvovanja u Drugom svjetskom ratu. Nakon rata obavlja važne funkcije u političkom životu BiH, kao što su ministar u Vladi, predsjednik Skupštine SRBiH, gdje je svoju političku aktivnost fokusirao na razvoj Bosne i Hercegovine, njenu ravnopravnost u jugoslavenskoj federaciji i ta borba za Bosnu i Hercegovinu i njezin status u Jugoslaviji je nešto što je obilježilo Bijedićev život i njegovu političku karijeru.

Aktivnosti Historijskog odjela odvijale su se uglavnom na prezentaciji stalnih i povremenih tematskih izložbi povodom obilježavanja značajnih datuma iz historije Mostara i Bosne i Hercegovine. A od osnivanja Muzeja 1950. godine do danas organizovano je preko 40 izložbi iz ovog Odjela. U radu smo izdvojili stalne i povremene izložbe: „Razvoj radničkog pokreta i NOB u Mostaru i Hercegovini od 1878 do 1945“ (1961), „Prošlost Mostara“ (1965), „50 godina borbe i rada SKJ u Hercegovini“ (1969), „Mostar 1945-1970“ (1970), „Tito u Hercegovini 1951-1974.“ (1977), „Neretva i Sutjeska 1943. godine“ (1978), „60 godina KPJ/SKJ i revolucionarnih sindikata u Hercegovini 1919-1979“ (1979), „Gojko Vuković, život i revolucionarni rad“ (1984). Osim toga, izložba „Iz prošlosti Mostara“ organizovana je zajedno s Arhivom Hercegovine

⁵⁹ Telegrami saučešća povodom smrti Džemala i Razije Bijedić, Arhiv Muzeja Hercegovine Mostar.

1995. godine, a priređene su i izložbe: „Bašluci velikog i malog carinskog harema“ (2000), „Stari most u očima fotografa Antona Zimola“ Mostarski ljetni festival „u susret Starom“, (2004), zatim kombinovana historijsko-arheološka stalna postavka „Odjel Muzej Stari most“ (2006), izložba UNESCO BiH u sklopu Sarajevske zime (2008) „Stari most u osmanskim dokumentima“ (2008). Ovaj projekat je plod saradnje Muzeja Hercegovine Mostar sa profesorom Istambulskog univerziteta dr. Idrisom Bostanom i Konzulatom Republike Turske u Mostaru. Predstavljeno je 19 dokumenata u printanoj obradi. Originalni dokumenti se nalaze u Arhivu Predsjedništva Vlade u Istanbulu i odnose se na period od 16. do 19. stoljeća. Dokumenti govore o periodu izgradnje Starog mosta, vremenu nakon izgradnje, prilikom opravki, imenovanja službenika na most, a većina ih nije bila dostupna široj javnosti. Uviđajući važnost ovakve vrste arhivske građe Muzej Hercegovine je priredio katalog o navedenim dokumentima sa ciljem upoznavanja šire javnosti sa historijatom Starog mosta u Mostaru. Katalog predstavlja preslikanu građu izložbe u manjem formatu. (Bostan, 2010). Priređene su i izložbe: Promocija stablo Kotromanića (2008), zatim „100 godina od posjete cara-kralja Franje Josipa I Mostaru“ 3. juni 1910- 3. juni 2010, „BH štampa od referenduma do nezavisnosti“ (2015), „ZAVNOBiH u izgradnji bosanskohercegovačke državnosti“ (2016), Administrativno-pravni i politički karakter BiH kroz stoljeća“ (2016), „Na putu ka nezavisnosti“ (2017) „Kad je vrijeme stalo“ (2017), „Upravni položaj grada Mostara od 1833 do 1918. godine“ (2020), „Izložba informativnog plakata u Mostaru iz perioda SFRJ“ (2020), „Politički karakter BiH kroz stoljeća“ (2021), „Stari Mostar u slici“ (2021), „Mostarski februar“ (2022), „Mostar univerzitetski grad“ (2022), „Iz mostarske periodike 1876-1918“ (2022) .

U aprilu 2022. godine navršilo se 72 godine postojanja i rada JU Muzej Hercegovine Mostar. Tom prilikom organizovana je zajednička izložba svih odjela Muzeja pod nazivom „Muzej Hercegovine Mostar 72 godine postojanja i rada 1950-2022“. Na ovoj izložbi su kroz dokumente, fotografije i novinske članke prikazane aktivnosti i rad svih odjela Muzeja od osnivanja do danas. Pored četiri odjela (Spomen-kuća Džemal Bijedić, Odjela književnosti, Odjela Muzeja Stari Most, Interpretacijskog centra - MuM) na izložbi je prikazana izložbena, izdavačka djelatnost Muzeja, edukativna djelatnost, učestvovanje Muzeja na naučnim skupovima, te manifestacijama Mostarsko ljeto i Međunarodnom danu muzeja.

Na kraju možemo da konstatujemo da su obnavljanjem Historijskog i Arheološkog odjela aktivnosti Muzeja Hercegovine dobile novu kvalitetnu dimenziju u radu i na dobrom su putu da vrate staru reputaciju Muzeja Hercegovine koja je ova ustanova imala prethodnih decenija.

PRESENTATION OF THE ACTIVITIES OF THE ARCHAEOLOGICAL AND HISTORICAL DEPARTMENT OF HERZEGOVINA MUSEUM THROUGHOUT ITS EXISTENCE

SUMMARY

The paper discusses the development and chronological review of the activities of the historical and archaeological department of the Herzegovina museum. The Museum of Herzegovina was founded in 1950. with the aim of researching, collecting, preserving and presenting the rich cultural and historical heritage of Mostar and the region of Herzegovina. Therefore from the very beginning of the establishment, collecting of artefacts from the entire area of Herzegovina has begun. From its establishment to the present day, it has primarily dealt with the gathering of museum funds for historical and archaeological collections, among other things. The period of the sixties and seventies of the last century was marked by the work of these departments, where enviable results are achieved, as well as field research works, among which are Cim Basilica, the Basilica of Zitomislci etc., then the organization of mobile exhibitions. Through exhibitions, a large part of the cultural and historical heritage belonging to periods from the most ancient past of Mostar and Herzegovina is presented to the public. The nineties, due to the aggression on the Republic Bosnia and Herzegovina, marked the end of all previous activities with the loss of majority of material and personnel capacity required for the normal functioning of the museum. After the war, the museum recovered, but in new socio-political circumstances. Special attention was paid to the digitalization of museum materials. The role of the Museum of Herzegovina is to enable, through the work of the historical and archaeological department, all museum materials to be researched, digitalized and presented through activities, lectures, publications, exhibitions and workshops.

Skraćenice:

- ALBiH – Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1988.
AP – Arheološki pregled, Beograd
AV – Arheološki vestnik (Acta Archaeologica), Institut za arheologiju, ZRC SAZU, Ljubljana
GZM – Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
ZMT – Zavičajni muzej Trebinje, Trebinje

Literatura:

- ANĐELIĆ, Pavao: (1965) “Blagaj – srednjovekovni grad”, AP, 7, Beograd, 178–180.
ANĐELIĆ, Pavao: (1966) “Potoci, Mostar, srednjovekovni grob”, AP, 8, Beograd, 165–166.
ANĐELIĆ, Pavao: (1988) “Blagaj (Stjepangrad), Blagaj, Mostar”, u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 290–291.
Anđelić, Tomislav: (1969a) “Bokševac, Kostajnica, Konjic – srednjovekovna gradska palača”, u: AP, 11, Tab. LXIV, 1, Beograd, 231–232.
Anđelić, Tomislav: (1969b) “Nekoliko prahistorijskih nalaza u Hercegovini – Gubavica, Rabina, Dolac”, GZM, n. s., A, XXIV, Sarajevo, 109–113.
Anđelić, Tomislav: (1970) “Crkvina, Žitomislić, Mostar – kasnoantička bazilika”, u: AP, 12, Tab. XLVI, 1, 2, Beograd, 144–146.
Anđelić, Tomislav: (1971) “Žitomislić, Mostar – kasnoantička bazilika”, u: AP, 13, Tab. XLVIII, 1, 2, Beograd, 74–75.
Anđelić, Tomislav: (1972) “Crkvina, Žitomislići, Mostar – kasnoantička dvojna bazilika”, u: AP, 14, Beograd, 101–102.
Anđelić, Tomislav: (1973) “Crkvina, Žitomislići kod Mostara – kasnoantička dvojna bazilika (III. nastavak)”, u: AP, 15, Tab. LI, 1, 2, Beograd, 80–81.
Anđelić, Tomislav: (1974) “Kasnoantička bazilika u Cimcu kod Mostara”, GZM, n. s., A, 29, 179–244.
Anđelić, Tomislav: (1975) “Grad na vrelu Lištice, Lištica – kasnosrednjovekovni grad”, u: AP, 17, Beograd, 153–154.
Anđelić, Tomislav: (1976) “Vrelo Lištice, Lištica, Hercegovina – srednjovekovni grad”, u: AP, 18, Tab. XLVIII, Beograd, 123–124.
Anđelić, Tomislav: (1977a) “Kasnoantička dvojna bazilika (bazilika geminata) u Žitomislićima kod Mostara”, GZM, n. s., A, XXXII, Sarajevo, 293–330.
Anđelić, Tomislav: (1977b) “Rimski nalazi iz Biograca u Hercegovini”, Tribunia, 4, ZMT, Trebinje, 51–66.

- Anđelić, Tomislav: (1977) "Vinjani kod Posušja, (Hercegovina) – kasnoantička bazilika", AP, 19, Beograd, 87.
- Anđelić, Tomislav: (1978a) "Kasnoantička bazilika u Cimu i Žitomislčićima kod Mostara", AV, 29, Ljubljana, 629–640.
- Anđelić, Tomislav: (1978b) "Srednjovjekovni grad kod vrela Lištice u Hercegovini", Tribunia, 4, ZMT, Trebinje, 11–24.
- Anđelić, Tomislav: (1980) "Neki objekti antičke sakralne arhitekture u okolini Mostara, dolina Neretve od predhistorije do ranog srednjeg vijeka", HAD, 5, Split, 257–260.
- Anđelić, Tomislav: (1981) "Ostaci kasnoantičke sakralne arhitekture u Vinjanima kod Posušja", Hercegovina, 1, Mostar, 27–40.
- Anđelić, Tomislav: (1985) "Crkvina Tepčići kod Čitluka, Hercegovina – kasnoantička i srednjovjekovna sakralna arhitektura", u: AP, 24, Beograd, 109–110.
- Anđelić, Tomislav: (1986), „Tepčići kod Čitluka i Trijebanja kod Stoca“ sakralni objekti, u: Arheološki pregled, 25, Beograd-Ljubljana, str. 74-75
- Anđelić, Tomislav: (1988a) "Biograci, Mostar", u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 290.
- Anđelić, Tomislav: (1988b) "Crkvina, Tepčići, Čitluk", u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 292.
- Anđelić, Tomislav: (1988c) "Žitomislčići 1, Žitomislčići, Mostar", u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 309.
- Anđelić, Tomislav: (1998) Arheološka istraživanja na Bratačkom Gracu kod Nevesinja, Hercegovina br.3, Mostar, 1983. str.81-100,
- Anđelić Tomislav, Dijaci u službi srednjovjekovnih humskih feudalaca, u Motrišta,9 (izvanredni),Mostar,1998, str.49-52
- Anđelić, Tomislav: (1999) "Ranokršćanska dvojna bazilika (basilica geminata) u Žitomislčiću kod Mostara", GZM, n. s., A, XXXII, Mostar.
- Anđelić, Tomislav: (2010) "Razvoj arheološke djelatnosti Muzeja Hercegovine u vremenu od 1950. do 2010. godine", Zbornik radova s naučnog skupa "60 godina Muzeja Hercegovine u Mostaru", Mostar, 31–36.
- Anđelić, Tomislav, Leko, Petar: (1966) "Crkvina, Cim, Mostar – kasnoantička bazilika i srednjovjekovni nalazi", u: AP, 8, Tab. XXIX, sl. 1, 2; Tab. XXX, 1, Beograd, 142–144.
- Anđelić, Tomislav, Leko, Petar: (1967) "Crkvina, Cim, Mostar – kasnoantička bazilika i srednjovjekovni nalazi", u: AP, 9, Tab. XLVII, 1-4, Beograd, 140–144.
- Bostan, Idris (2010): *Stari most u osmanskim dokumentima*, Mostar.
- Gaštana-Bešo, Indira, Marić, Elma: (2018) „Muzej Hercegovine i sjećanje na Džemala Bijedića“, Zbornik radova – Džemal Bijedić – 100 godina od rođenja i 40 godina od smrti, (155-166), Mostar.
- Gaštana-Bešo, Indira, Marić, Elma: (2019) Stari Mostar u slici, katalog izložbe, Mostar. Grupa autora: (Arhiv Muzeja Hercegovine) Telegrami saučešća povodom smrti Džemala i Razije Bijedića, Mostar

- Grupa autora: Muzej Stari most, katalog, Mostar.
- Hadžić, Erazim: (1981) „Spomen kuća Džemal Bijedić“ Most br 34-35, Mostar
- Imamović Enver: (2014) „Rezultati zaštitnog iskopavanja na lokalitetu tekija na Vrelu Bune u Blagaju kod Mostara“ GODIŠNJAK, Sarajevo, 195-216
- Kamberović, Husnija (2012): *Džemal Bijedić –politička biografija*, Mostar.
- Kordić, Ivan: (2010) „Muzej Hercegovine Mostar (do 1993) Zbornik radova sa naučnog skupa“60 godina Muzeja Hercegovine u Mostaru“, Mostar, 17-21
- Krhan, Asim (2020): „Funkcije muzeja Hercegovine Mostar u očuvanju bosanskohercegovačkog identiteta“, *Hercegovina*, br. 19 Mostar.
- Marić, Almir: (2018) Prikaz knjige, Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovina 18, *Hercegovina*, Mostar, 261-267.
- Maroević, Ivo: (1993) *Uvod u muzeologiju*, Zagreb.
- Mulović, Edin: (2018) „Katalog kamene arheološke zbirke Muzeja Hercegovine“, Mostar.
- Mulović, Edin: (2018); „In memoriam Tomislav Anđelić (20.03.1937-06.03.2018)“, *Hercegovina* 17, Mostar, 2018.
- Mulović, Edin: (2020) Kasnoantički sakralni objekti na prostoru donje Neretve (diplomski master rad) , Mostar
- Mulović, Edin: (2021) „Antički i srednjovjekovni spomenici“, katalog za izložbu, Mostar.
- Mulović, Edin: (2022) „Arheološko istraživanje Muzeja Hercegovine u Cimu 1966-1970“, katalog izložbe, Mostar.
- Šarić, Salko: (2017) Pregled stvaralaštva u Mostaru – prilozi iz kulturne historije, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar.
- Zelenika, Anđelko: (1959a) “Ugroženi kasnoantički sarkofag iz Vinjana kod Posušja”, NS, 6, Sarajevo, 251–252.
- Zelenika, Anđelko: (1959b) “Nekoliko slučajnih pronalazaka arheoloških spomenika kulture u Hercegovini”, NS, 7, Sarajevo, 181–182.
- Zelenika, Anđelko: (1982) “Problem zaštite i prenosa stećaka u Hercegovini”, *Hercegovina*, 2, Mostar, 125–147.
- Zelenika, Anđelko: (1988) “Hodbina 3, Hodbina, Mostar”, u: ALBiH, tom III, Sarajevo, 299.
- Zelenika, Anđelko: (2010) “Suradnja Muzeja Hercegovine u Mostaru i regionalnih zavoda za zaštitu spomenika kulture”, zbornik radova s naučnog skupa “60 godina Muzeja Hercegovine u Mostaru”, Mostar, 37–54.

